

NA PODSTAWIE OPOWIADANIA STANISŁAWA LEMA „PAMIĘTNIK”

RZADKIE GATUNKI ESPÉCIES RARAS RARE SPECIES

**reżyseria,
scenariusz
i scenografia**
Igor Gandra

**asystent reżyser
video**
Carlota Gandra

**asystent
scenografa,
dekoracje i lalki**
Eduardo Mendes

efekty specjalne
Júlio Alves

**muzyka i efekty
dźwiękowe**
Fernando Rodrigues

tłumaczenie
Katarzyna Siergiej

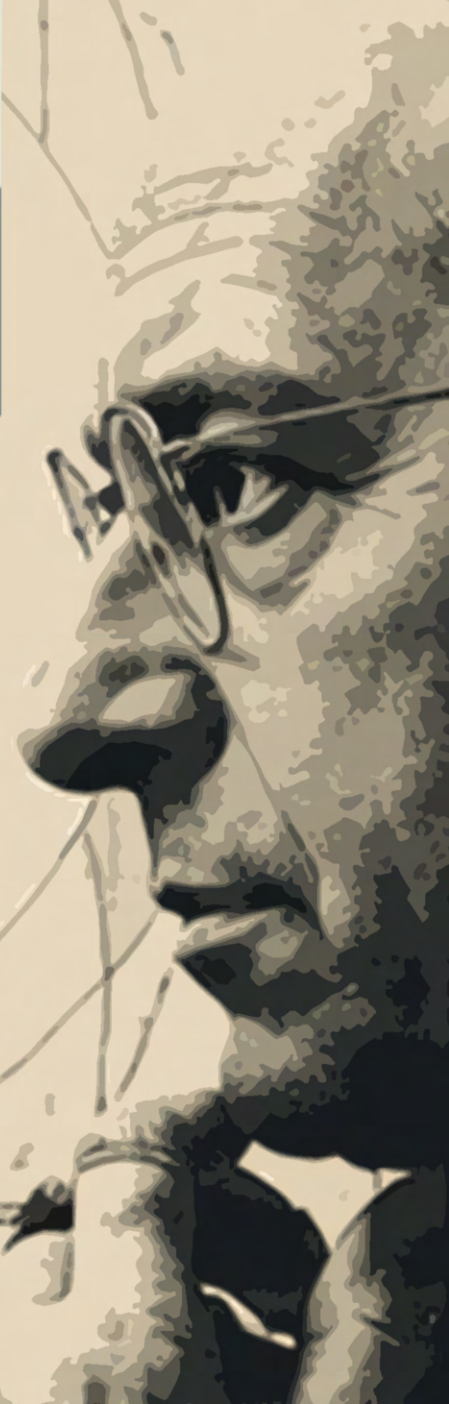
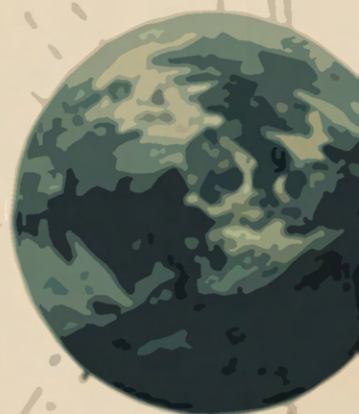
obsada

Urszula Chrzanowska

Mateusz Smaczny

Maciej Zalewski

Igor Gandra, Zbigniew Litwińczuk - głosy

Stanisław Lem

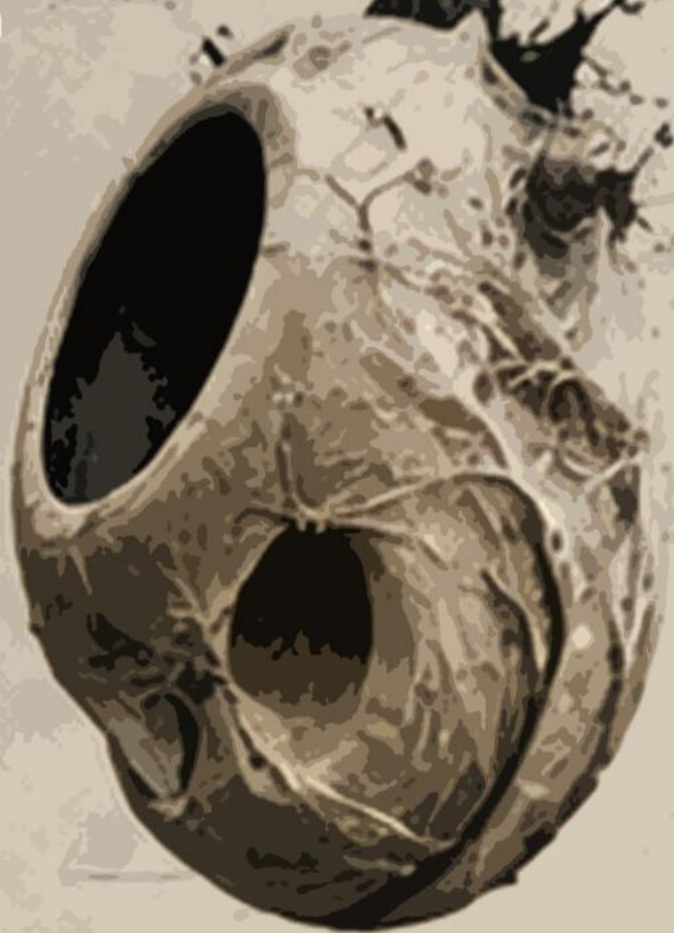
patrzył na człowieka z perspektywy dla człowieka dość niewygodnej. Nie widział w nim „korony stworzenia”, lecz raczej chwilową konfigurację białka, wapnia, impulsów elektrycznych i złudzeń poznawczych. W „Pamiętniku”, podobnie jak w wielu innych swoich utworach, przedstawia rzeczywistość jako nieustanny proces przemian, w którym materia przechodzi z jednego stanu w drugi, a człowiek usiłuje nadać temu procesowi sens – najlepiej taki, w którym sam odgrywa rolę główną. Wszechświat pozostaje jednak wobec tych ambicji uprzejmie obojętny.

• Lem konsekwentnie podważa komfortową wizję świata stabilnego i uporządkowanego. Przyroda nie przypomina harmonijnego ogrodu, lecz gigantyczne laboratorium przemian. Wszystko coś przetwarza, rozkłada, syntetyzuje i wchłania. Życie okazuje się szczególnie złożoną formą chemii, świadomość – przejściową organizacją materii, a rozum narzędziem równie zdolnym do odkrywania praw kosmosu, jak do tworzenia ideologii, mitów i coraz bardziej skomplikowanych instrukcji obsługi. W tej perspektywie materia nie znika, lecz zmienia organizację. Śmierć nie jest przeciwieństwem życia, ale kolejnym etapem obiegu materii. Człowiek rozpada się na pierwiastki, które wracają do natury i stają się częścią nowych form istnienia. Ta wizja brzmi chłodno, niemal bezlitośnie, ale nie prowadzi do nihilizmu. Przeciwnie – skoro życie jest kruche i chwilowe, tym większego znaczenia nabierają ludzkie wybory i odpowiedzialność. To jeden z najciekawszych paradoksów filozofii Lema. Im mniej wyjątkowy okazuje się człowiek w skali kosmosu, tym większa staje się jego odpowiedzialność za własne działania. Natura nie nagradza dobra ani nie karze zła. Supernowa wybucha z jednakową obojętnością wobec poety, zbrodniarza i bakterii. Etyka nie jest więc darem wszechświata, lecz zadaniem człowieka.

Interpretatorzy Lema często zwracają uwagę, że jego myślenie wyprzedza współczesne dyskusje o posthumanizmie. Człowiek przestaje być centrum rzeczywistości i staje się jednym z procesów zachodzących w materii. Dlatego Lem z ironią odnosi się do ludzkiej pychy. Gdy człowiek ogłasza podbój kosmosu, pisarz przypomina, że nadal nie rozumie do końca własnego umysłu. Gdy marzy o idealnym porządku społecznym, okazuje się, że nie potrafi poradzić sobie z najprostszymi konfliktami codzienności. Ta ironia pełni jednak ważną funkcję. Jest formą intelektualnej higieny, ochroną przed pokusą uznawania własnych przekonań za prawdy absolutne. Lem pokazuje świat jako rzeczywistość płynną, zmienną i poznawczo nieuchwytną. Przemianom podlega nie tylko materia, ale także nasze sposoby rozumienia świata. Człowiek żyje więc jednocześnie pośród przemian biologicznych i przemian znaczeń.

Mimo całego sceptycyzmu w twórczości Lema pozostaje silny rys humanistyczny. Skoro nie istnieją żadne kosmiczne gwarancje sensu, tym większą wartość ma sam wysiłek myślenia. Skoro materia jest obojętna, tym bardziej niezwykle staje się pojawienie świadomości zdolnej do refleksji nad własnym losem. Człowiek może być kosmicznie nieistotny, a jednocześnie niezwykle ważny dla innych ludzi, dla kultury i dla pamięci. W epoce sztucznej inteligencji, biotechnologii i kryzysów ekologicznych refleksje Lema brzmią wyjątkowo aktualnie. Przypominają bowiem, że zanim zaczniemy projektować przyszłość świata, warto spróbować lepiej zrozumieć samych siebie.

Pytanie:

Czy człowiek jest czymś
trwałym, czy raczej
procesem biologicznym?

Sugestie:

W swobodnej dyskusji ustalcie:

- z czego składa się ciało człowieka,
- co zmienia się w organizmie
przez całe życie,
- co mimo zmian sprawia,
że nadal mówimy
„to ta sama osoba”.

Następnym krokiem może być projekt:

- Jeśli ciało nieustannie się zmienia, to czym jest „ja”?
- Czy człowiek jest bardziej pamięcią, ciałem czy świadomością?
- Gdyby można było wymienić wszystkie części ciała — czy nadal bylibyśmy sobą?

Kontekst:

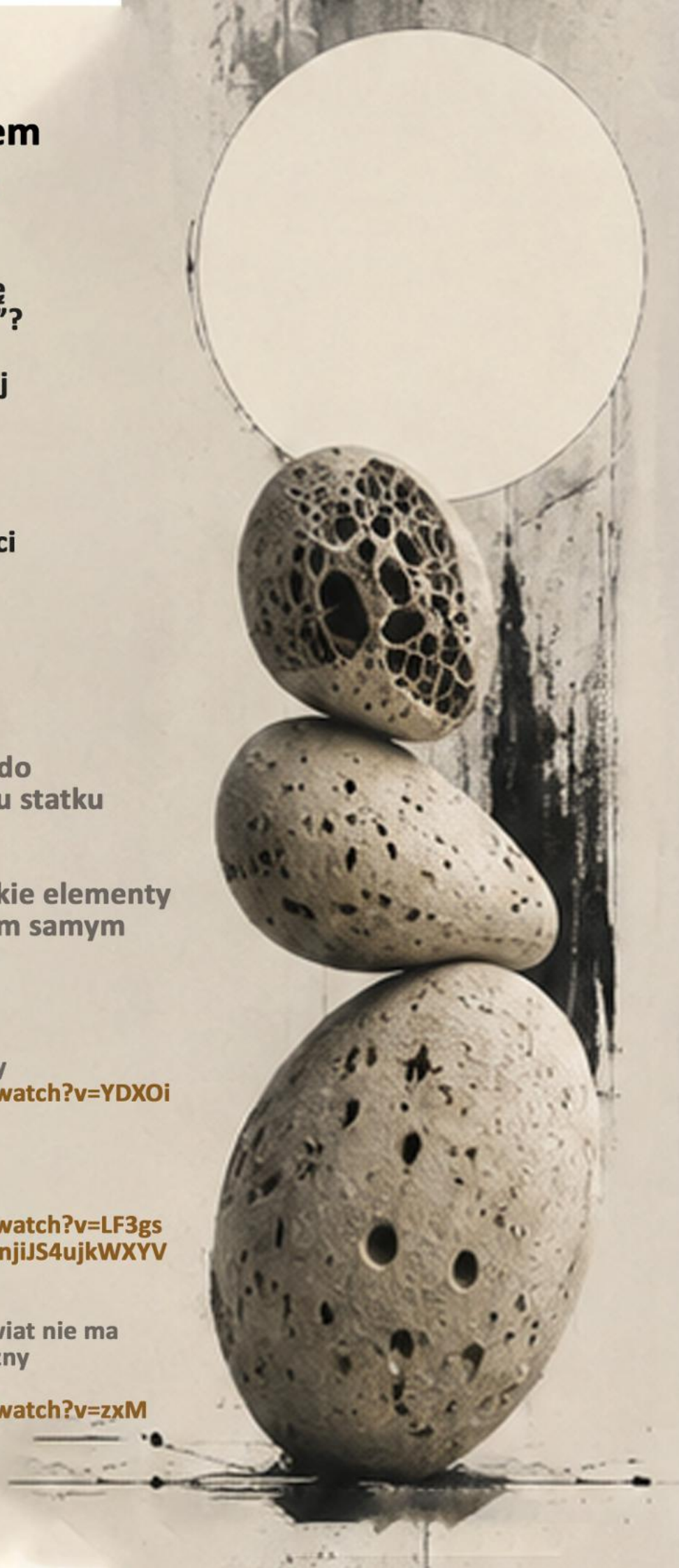
To prowadzi naturalnie do filozoficznego paradoksu statku Tezeusza:

jeśli wymienimy wszystkie elementy statku, czy nadal jest tym samym statkiem?

The Maker – film animowany
https://www.youtube.com/watch?v=YDXOi oU_OKM

Maska – film animowany
(Bracia Quai i Lem)
<https://www.youtube.com/watch?v=LF3gs Ol8T-I&list=PLej5wYfZpZgH2njiJS4ujkWXYZV NTgYJBo&index=28>

Sir Roger Penrose: Wszechświat nie ma początku i końca. Jest cykliczny (Nobel 2020) – wywiad
<https://www.youtube.com/watch?v=zxM M3Pgkyks>

Dziennik materii:

Możecie wykonać krótki pamiętnik
(forma: tekst, rolka, prezentacja multimedialna):

- atomu węgla,
- kropli wody,
- komórki,
- neuronu,
- kawałka metalu w smartfonie.

Praca ma pokazać:

- nieustanną przemianę,
- przechodzenie przez różne formy,
- związek człowieka z naturą.

Efekt bywa zaskakująco filozoficzny. Nagle okazuje się, że atom żelaza w ludzkiej krwi mógł kiedyś znajdować się we wnętrzu gwiazdy. Lem bardzo lubił takie momenty, w których nauka brzmi jak poezja, choć poezja trochę chłodna i kosmicznie beznamietna.

Świat bakterii ^ 2017 ^ Dokument ^ PL1080p – YT link
https://www.youtube.com/watch?v=pCo44Ms_2Vk

Przyroda: Nano świat sprytniejszy niż my – Film dokumentalny (Lektor PL)
<https://www.youtube.com/watch?v=RMrzR8yZPUA>

Lektury i konteksty interpretacyjne dla młodszych:

Bajki robotów (S. Lem)

Pozwala oswoić filozofię Lema przez humor i absurd.

Cyberiada (S. Lem)

Świetna do rozmowy o: technice, odpowiedzialności, granicach wiedzy.

Mały Książę (A. de Saint-Exupéry)

Jako kontrast: u Saint-Exupéry'ego człowiek szuka sensu emocjonalnego, u Lema — poznawczego.

Dla starszych:

Solaris (S. Lem) - Arcydzieło o granicach ludzkiego poznania.

Frankenstein czyli współczesny Prometeusz (M. Wollstonecraft Shelley) - Kontekst: odpowiedzialność nauki, tworzenie życia, etyka technologii.

Rok 1984 (G. Orwell) - Do rozmowy o: systemach kontroli, manipulacji, ograniczeniach człowieka.

Nowy wsSpaniały świat (A. Huxley) - Świetny kontekst dla pytań o to, czy rozwój techniczny oznacza rozwój moralny albo czy wygoda odbiera wolność.

Warto wprowadzić krótkie miniwykłady:

o neuronach i pracy mózgu:

<https://www.youtube.com/watch?v=GFwTb7OFDKk>,
<https://www.youtube.com/watch?v=kY9LD0JW1ok>.

o teorii ewolucji:

https://www.youtube.com/watch?v=_QaTmMBqeu8.

o powstawaniu pierwiastków w gwiazdach:

<https://www.youtube.com/watch?v=x6HYqsuN8Ls>.

o entropii:

https://www.youtube.com/watch?v=hEBf_duecXg&t=1228s,
<https://www.youtube.com/watch?v=8xpb0JlDeuc>.

o sztucznej inteligencji:

https://www.youtube.com/watch?v=rfM8o6pF_v0.

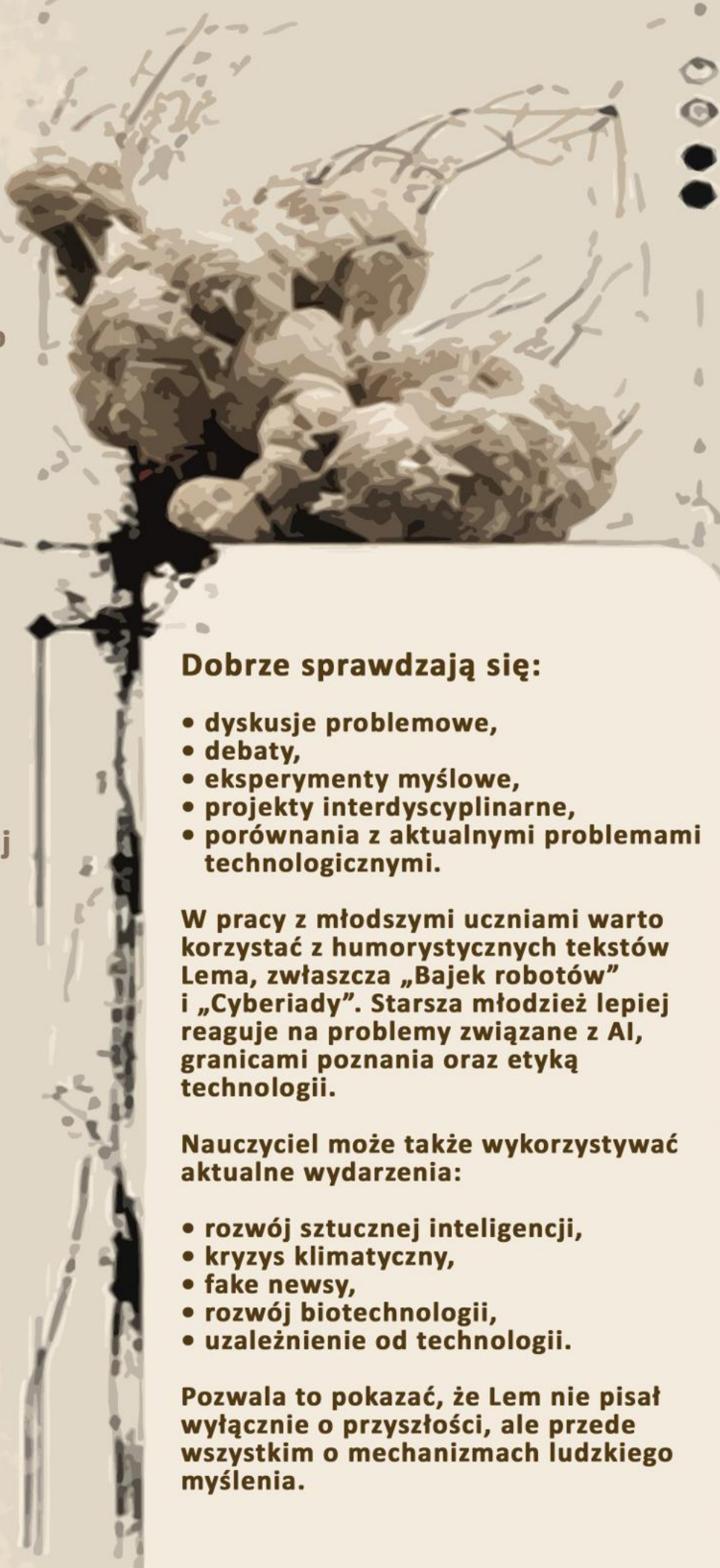
Lem robił coś niezwykłego:
łączył naukę z filozofią bez uproszczeń,
ale też bez akademickiego zadęcia.
Pokazywał, że fizyka może prowadzić
do pytań metafizycznych, a biologia —
do egzystencjalnych.

Twórczość Lema dobrze zestawiać
z innymi tekstami kultury i koncepcjami
filozoficznymi.

W kontekście filozoficznym warto
odwołać się do Heraklita i jego
przekonania, że „wszystko płynie”.
U Lema rzeczywistość również
pozostaje dynamiczna i niestabilna.

https://www.youtube.com/watch?v=oF85gP8nPc0&list=PLoePKqIZhL_Fw3BqxjHyh-3LKGluyrC7E&index=2 – od 22:22
wykład dotyczy Heraklita

**Praca z Lemem
wymaga stworzenia
atmosfery
intelektualnej
swobody. Uczniowie
często reagują na jego
teksty początkowo
niepewnie, ponieważ
autor nie daje
prostych odpowiedzi
i nie buduje
jednoznacznych
morałów. Warto
podkreślać, że celem
zajęć nie jest
znalezienie „właściwej
interpretacji”, lecz
rozwijanie
umiejętności
myślenia.**

Dobrze sprawdzają się:

- dyskusje problemowe,
- debaty,
- eksperymenty myślowe,
- projekty interdyscyplinarne,
- porównania z aktualnymi problemami technologicznymi.

W pracy z młodszymi uczniami warto korzystać z humorystycznych tekstów Lema, zwłaszcza „Bajek robotów” i „Cyberiady”. Starsza młodzież lepiej reaguje na problemy związane z AI, granicami poznania oraz etyką technologii.

Nauczyciel może także wykorzystywać aktualne wydarzenia:

- rozwój sztucznej inteligencji,
- kryzys klimatyczny,
- fake newsy,
- rozwój biotechnologii,
- uzależnienie od technologii.

Pozwala to pokazać, że Lem nie pisał wyłącznie o przyszłości, ale przede wszystkim o mechanizmach ludzkiego myślenia.

Bibliografia podstawowa

Lem Stanisław, „Solaris”, Wydawnictwo Literackie.

Lem Stanisław, „Cyberiada”, Wydawnictwo Literackie.

Lem Stanisław, „Bajki robotów”, Wydawnictwo Literackie.

Lem Stanisław, „Summa technologiae”, Wydawnictwo Literackie.

Jarzębski Jerzy, „Wszechświat Lema”, Wydawnictwo Literackie.

Orliński Wojciech, „Lem. Życie nie z tej ziemi”, Czarne.

Shelley Mary, „Frankenstein”, różne wydania szkolne.

Huxley Aldous, „Nowy wspaniały świat”, Muza.

Orwell George, „Rok 1984”, Muza.

Bibliografia uzupełniająca i konteksty naukowe

Hawking Stephen, „Krótka historia czasu”.

Sagan Carl, „Kosmos”.

Harari Yuval Noah, „Homo Deus”.

Dennett Daniel, „Świadomość wyjaśniona”.

Wiener Norbert, „Cybernetyka”.

BTL

Białostocki Tetr Lalek

adres:

**ul. Kalinowskiego 1,
15-875 Białystok, POLAND
NIP: 542-000-03-28**

kontakt:

**tel. (+48) 85 742 50 31
fax (+48) 85 742 86 31**

**teatr@btl.bialystok.pl
www.btl.bialystok.pl
www.facebook.com/teatrBTL**

**Opracowanie graficzne:
Marta Jankowska-Sarzała**

**Opracowanie merytoryczne:
Tomasz Damulewicz**

2026 BIAŁYSTOK